

AZ ALIGBÓL VALAMI

A TAKARÉKSZÖVETKEZETEK MŰKÖDÉSE ÉS A TELEPÜLÉSI EGYENLŐTLENSÉG

(Something from Almost Nothing.

Regional Disparities of the Capital Flow in the Savings
Cooperatives)

BÉRES TIBOR – NAGY ANDRÁS

Kulcsszavak:

fenntartható fejlődés helyi gazdaság elmaradott települések fejlesztés finanszírozás

A jövedelmi, vagyoni mutatók szemléletesen kifejezik az egyes térségek elmaradottságát, ugyanakkor még a legszegényebb településekre is áramlik jövedelem. Tanulmányunkban a Dél-Dunántúl takarékszövetkezeteinek példáján arra keressük a választ, milyen megtakarítások képződnek az elmaradott településeken, milyen összefüggés mutatható ki a fejlettség és a betétgyűjtés, hitelkihelyezés intenzitása között. Igaz-e, hogy az elmaradott települések megtakarításai a helyi fejlesztések helyett inkább a fejlett térségek beruházásait finanszírozzák?

Bevezetés

Egy település fejlettségét többnyire a lakosság jövedelmi, vagyoni viszonyainak mutatóival jellemzik. A jövedelmi és vagyoni helyzetet leíró mutatók önállóan vagy összetett mutatók részeként szinte minden esetben részét képezik a fejlettségi vizsgálatoknak.

De vajon igaz-e, hogy a hátrányos helyzetű településeken valóban nincs pénz? Az egyszerű kérdés mögött természetesen összetettebb probléma áll, ugyanis nyilvánvaló, hogy még a legrosszabb gazdasági helyzetű településre is áramlik jövedelem, ha más nem, szociális transzferekből, alkalmi munkavállalásból, sok esetben a feketegazdaságból. Ez a jövedelem azonban – egy főre számítva – természetesen alacsonyabb, mint a jól működő gazdasággal rendelkező településeken, de érdemesnek tűnik annak vizsgálata, hogy lehetséges-e felhalmozás ebből az alacsony jövedelemből, s ha igen, mi jellemzi ennek a megtakarított pénznek a felhasználását.

Vizsgálatunk során arra voltunk kíváncsiak, van-e összefüggés a települések fejlettsége, valamint a helyi jövedelmekből származó megtakarítások és a helyben kihelyezett hitelek nagysága, a betétek és hitelek aránya közt? Tanulmányunk nem foglalkozik a nem banki intézményrendszerben megjelenő megtakarításokkal, azok felhasználásával (pl. uzsora).

Egyre többet kerül mind a tudományos, mind a közéleti érdeklődés középpontjába a fenntartható fejlődés elmélete. Jelen tanulmány nem vállalkozhat a kiterjedt elméleti háttér és szakirodalom részletes bemutatására, de érdemes a fenntartható fejlődés

egyik, közgazdasági irányú megközelítését kiemelni, melynek kérdésfelvetése ösztönözte munkánkat.

A leszakadó, fejletlen gazdasággal rendelkező települések egyik fő gondja a korábban organikusan működő – főleg mezőgazdaságon alapuló – gazdaság felszámolása, külső szolgáltatásoktól és áruktól való függővé tétele. Ezek a települések korábban képesek voltak az önellátásra, s a keletkezett feleslegből származó árbevételük olyan többletet jelentett, amely a fejlesztést és felhalmozást is lehetővé tette (Juhász 1986; 1987). A helyben megtermelt javakhoz helyben működő, sokszor a cserén alapuló (Polányi 1976) piac is társult, ami lehetővé tette az értékarányos (méltányos) árképzést, a tőke helyben áramlását – így a helyi gazdaság fennmaradását. Mindez persze visszafelé is igaz, hiszen a közigazgatás működésével hozzájárult a helyi gazdaság működéséhez.

A helyi ártermelés és szolgáltatások megszűntével az árukat és szolgáltatásokat a településeken kívülről kellett megvásárolni, ezáltal a települések sok esetben kiszolgáltatottá váltak annak a versenynek, amelyben – az adott gazdasági, technológiai fejlettségük mellett – nem tudták fenntartani önállóságukat, gazdasági életképességüket. Ehhez a – globalizáció-kritikusok által leírt – folyamathoz járult hozzá a volt szocialista országok kistelepüléseit sújtó számos politikai, gazdasági intézkedés, így a mezőgazdaság iparosítása, a körzetesítés (Nemes Nagy 1997), az infrastruktúra fejlesztésének hiánya (Ladányi 2005). Mindezt még a Magyarországra jellemző második gazdaság, háztájizás sem tudta ellensúlyozni.

Napjainkban ez a kiszolgáltatottság úgy jelenik meg, hogy ha nincs saját tőkéje egy közösségnek, településnek, akkor kisebb valószínűséggel fog hozzáférni a fejlesztési támogatásokhoz. Nemcsak a saját erő előteremtése jelent gondot számukra, hanem a projektek előkészítésével és lebonyolításával kapcsolatos költségek (tervezés, pályázatírás, előfinanszírozás) is. De igaz-e az, hogy nincs egyáltalán megtakarítás ezeken a településeken? Igaz-e az, hogy nincs lehetőség a saját megtakarításon alapuló helyi gazdasági kezdeményezések fejlesztésére, a helyi forrásból történő hitelnyújtásra? Valóban forráshiányról beszélünk, vagy rossz forrásallokációs mechanizmusok okozzák ezt a viszonylagos forráshiányt? Van-e mozgósítható tőke ezekben a falvakban, ami újabb források beáramlását indíthatja el? Képesek volnának-e ezek a települések – a fenntartható fejlődés elvének megfelelően – magasabb szintű önellátásra, hozzájárulva ezzel nemcsak fennmaradásukhoz, hanem esetleg egy lassú és nem a hatalmas ipari parkokkal büszkélkedő településeken jellemző fejlődési pályán való elinduláshoz?

Távol áll tőlünk azonban, hogy az önellátás apoteózisával egyfajta naiv, romantikus ideálképet fessünk fel a hátrányos helyzetű kistelepülések számára, amely a bezárkózást jelenti. Semmiképp nem lenne szerencsés, ha a nemzetgazdasági folyamatokból való „kiiratkozás” ahhoz vezetne, hogy egy újfajta „duális társadalom” alakulna ki – hasonló mechanizmusokkal, de némileg új tartalommal, mint az a rendszerváltozás (és világháború) előtti korszak sajátja volt (Hajnal 1942; Erdei 1976).

Tanulmányunkhoz az ösztönzést a kilencvenes évek végén, egy északmagyarországi leszakadó kistérség takarékszövetkezeti vezetőjével készített interjú

adta, ami egy kistelepülésről szóló tanulmányhoz szolgáltat információkkal. A takarékszövetkezeti vezető elmondta, hogy pénzügyintézetük egyaránt fenntart fiókot leszakadó, kifejezetten fejletlen falvakban és Kecskeméten is. Amíg a fejletlen, szegény településeken – bár nagyon kis összegekben és nem a teljes lakosságra jellemző módon – főként a betétgyűjtés zajlik, addig a kecskeméti fiókot azért nyitották, mert ott tudják kihelyezni vállalkozásfejlesztési vagy fogyasztási hiteleiket.

A takarékszövetkezeti hálózat

A takarékszövetkezetek magyarországi jelenléte a 19. század végére (1886) nyúlik vissza. A német (először az erdélyi szászok körében meghonosodott) modellt Magyarország viszonylag hamar átvette, és az 1875-ös Kereskedelmi Törvény adott jogi keretet működésükhöz, akkor még hitelszövetkezet néven. A takarékszövetkezetek működésének térbeliségét nagymértékben meghatározta egy 1975-ös és egy 1985-ös stratégiai döntés: Míg az előző alapján a takarékok „bemehettek a városba”, azaz ott is nyithattak fiókokat, addig a második változás lehetővé tette a megyeszékhelyeken való megjelenést. Több évtizedes tendencia a járási-kistérségi székhely központúság, mely elv a gyakori egyesülések és az egyes (kis)térségi forráspotenciálok különbözősége miatt nem tud tisztán megvalósulni.

Ma 159 takarékszövetkezet működik az országban mintegy 1 700 fiókkal. Ezek a fiókok többnyire (90%-ban) olyan kistelepüléseken működnek, ahol egyedüli pénzügyintézetként nyújtanak szolgáltatást. Ez a helyzet a piaci szerepüket is meghatározza: a takarékszövetkezeti hálózat küldetésének tekinti a „vidékfejlesztést, a kistérségek megerősítését, a hátrányos helyzetű térségek fejlesztését...”¹

A takarékszövetkezetek piaci helyzete egyszerre hordozza a lehetőséget és a regionális fejlettségbeli egyenlőtlenségből fakadó hátrányokat. Szinte minden kistérségben jelen vannak, és településeiken egyedüli szereplőkként gyakorlatilag nem kell számolniuk versenytársakkal, ugyanakkor a legelmaradottabb települések gazdasági potenciálja jelenleg nemigen kedvez a széles körű banki szolgáltatásokon alapuló klasszikus banki tevékenységnek (alacsony betétgyűjtési potenciál, hitelezhető gazdasági aktivitások hiánya).

A kutatás adatbázisa

Tanulmányunk a Dél-dunántúli régióban 2006-ban működött összes takarékszövetkezeti fiók öt éves hitel- és betétállományára vonatkozó adatsoron alapul. Az üzleti titkok védelme érdekében munkánkban kerüljük a településekhez egyértelműen hozzárendelhető adatok közzését². Az adatok a Takarékszövetkezetek Megyei Szövetségétől származnak. Az első adatsor 2001-re, míg az utolsó 2006-ra vonatkozik.

A 252 fiókra vonatkozó adatok a következők voltak: a takarékszövetkezetek fiókjainak településenkénti megoszlása, az említett évekre vonatkozó hitel- és betétállomány, valamint a baranyai fiókokra vonatkozóan a hitelállomány hitelfajtánkénti

megoszlása (fogyasztási, építési, vállalkozói stb.). Adathiányt a vonatkozó évek során csak a takarékszövetkezeti hálózatból kilépett Mecsekvidéke Tsz. esetében tapasztaltunk.

Módszertan

Vizsgálatunk során minden takarékszövetkezeti fiókra kiszámoltuk az egy lakosra jutó betét és hitel nagyságát, továbbá a betét- és hitelállomány egymáshoz való arányát, azaz, hogy a betétállomány hány százalékát helyezik ki helyben hitelként. Ezt vetettük össze a különböző fejlettségi mutatókkal, melyek forrásai a KSH TSTAR és az APEH SZJA adatbázisok voltak.

A kutatás során igyekeztük kizárni a takarékszövetkezetek mellett működő kereskedelmi bankfiókok hatását, azaz, hogy az érintett településeken más pénzügyi intézmény is folytat betétgyűjtő, hitelkihelyező tevékenységet. A kistelepüléseken a legnagyobb vidéki fiókhálózattal rendelkező OTP jelent legnagyobb valószínűséggel konkurenciát a takarékoknak. Mivel saját gyűjtésből az OTP honlapjáról rendelkezésünkre állt az OTP-fiókok településeinek listája, a „mintánkból” ki tudtuk venni ezt a 40 települést. (A Dél-Dunántúlon Sellye [2005-ben 2970 lakos] az a legkisebb település, ahol még működik OTP-fiók.) Két lépésben jártunk el: Először megvizsgáltuk az OTP nélküli települések értékeit, ezt követően pedig „visszatettük” az OTP-fiókkal rendelkező településeket.

A nem formális, hagyományos bankfióki hálózatra települő banki szolgáltatások jelenléte olyan tényező, amellyel vizsgálatunkban nem tudtunk megfelelő mélységig foglalkozni. Feltételezzük, hogy az ügynöki vagy postafiók bázisú pénzügyi tevékenység eloszlása egyenletes az érintett településeken, volumenére azonban nincs megbízható információnk.

Sajátos és nehezen kikerülhető elemzési problémát jelent, hogy a kistelepülések vállalkozói is a nagytelepülési fiókba mennek hiteleik ügyintézésére céljából. Ennek a torzításnak talán valamennyire tompítja a hatását az a tény, hogy ezek a kiemelt ügyfelek számlakezelésüket, betétvezetésüket is a központi fiókban bonyolítják, így az elemzésünk szempontjából fontos településtípusonkénti hitel/betét arány eltérését ez nem befolyásolja jelentősen.

Hipotézisek

1) A leghátrányosabb települések jellemzője az alacsony egy főre jutó jövedelem, de ennél talán még jobban sújtja őket a fejlesztési források hiánya, az alacsony szintű (főként szociális transferekből származó) jövedelem kiáramlásának magas aránya és a megtakarítások alacsony szintje. A megtakarításokat nem helyi fejlesztési forrásként használják fel, a betétekből más településeken folytatnak hitelezési tevékenységet, vagy nem a helyi gazdaságban megvalósuló pénzügyi tevékenységet finanszíroznak (például állampapírokba történő befektetés).

2) A hitel/betét arány alacsonyabb a fejletlenebb településeken, azaz a képződött betétek kisebb hányadát helyezik ki helyben hitelként.

3) Az alacsonyabb hitel/betét arány a tőkekiáramlás viszonylagos gyorsaságát is jelenti.

4) Az egyébként is tőkehiánytól, illetve -kiáramlástól sújtott települések a banki rendszerben (takarékszövetkezeti hálózatban) még rosszabb helyzetbe kerülnek, mivel az igen szerény felhalmozott tőke is kifelé áramlik a településekről.

5) Ez a folyamat öngerjesztő módon épp a fejlesztési források hiányától leginkább érintett településeket jellemzi, leszakadásukat felgyorsítja, s a széles körű és rugalmas banki termékkör (a helyi igényhez illeszkedő hitelkonstrukciók) hiánya eltávolítja az e településeken élőket a banki szolgáltatásoktól.

Fiókhálózat

A vizsgált 252 fiók a Dél-dunántúli régióban működő takarékszövetkezetekhez tartozik, de nem feltétlenül ebben a régióban van: pl. Budapest, Kecskemét, Dunaújváros. A fiókok 26 takarékszövetkezethez tartoztak, de egy takarékszövetkezet (Mecsekvidéke) fiókjairól nem rendelkezünk feldolgozható adatokkal, így az elemzésbe végül 25 szövetkezetet és 247 fiókot vontunk be. Ez – mivel településenként előfordulhatott több fiók is – 215 települést jelentett.

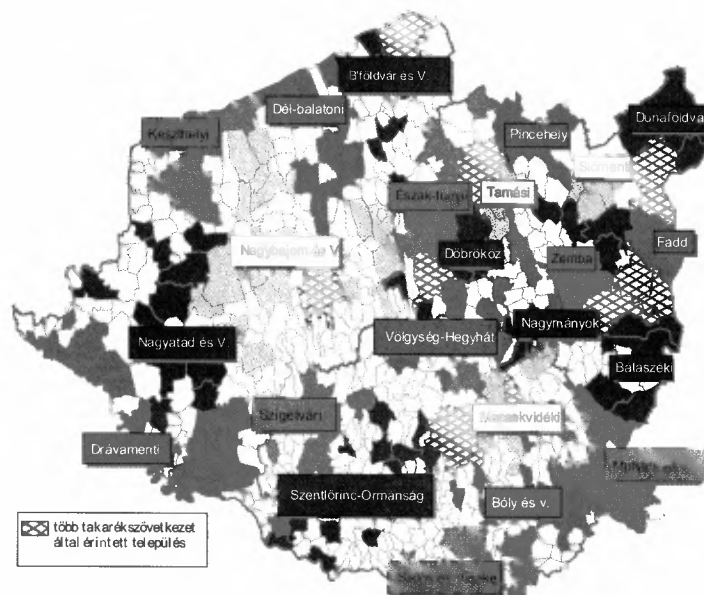
A régió takarékszövetkezetei leginkább Tolnában fedik le a megye területét. Itt van a legtöbb olyan település, ahol több fiók működik (Dombóvár, Tamási, Tolna, Paks, Szekszárd), a másik két megyében csak Kaposvár, Siófok és Pécs rendelkezik több fiókkal. A legtöbb „fehér folt” a Kaposvár és Pécs között húzódó sávban és Dél-Baranyában található (ugyanakkor a somogyi Dráva mente gyakorlatilag teljesen lefedett) (1. ábra).

A takarékszövetkezetek működési területe és a kistérségek határai alig néhány esetben esnek egybe, mindössze a régió négy, igen elmaradott kistérségében működik egy takarékszövetkezet (Lengyeltóti, Sásdi, Barcsi, Sellyei). A legszínesebb kép elsősorban a tolnai kistérségekre jellemző (4–5 szövetkezet), a Pécsi, Kaposvári, Pécsvaradi kistérségekben pedig 6 különböző takarékszövetkezet szolgáltatása is elérhető.

A lakosságszámhoz viszonyítva azok a kistérségek a legrosszabbul ellátottak takarékszövetkezeti fiókokkal, amelyek nem csak nagy népességűek, de egyéb banki kirendeltséggel is rendelkeznek (Siófoki, Kaposvári, Pécsi, Komlói, Siklói kistérségek). Az országos viszonylatban leghátrányosabb helyzetű kistérségekben az alacsony népesség eredményezi a viszonylagosan jobb mutatót, ez azonban csak kistérségi összesítésben igaz, a települések többségében hiányzik a takarékszövetkezeti fiók, valójában tehát a szolgáltatás elérhetősége jóval rosszabb.

1. ÁBRA

*Takarékszövetkezetek fiókhálózata a Dél-Dunántúl településein, 2006
(Savings Cooperatives' Network in Southern Transdanubia, 2006)*

Forrás: Saját szerkesztés.

A vizsgálatba bevont takarékszövetkezetek térbeni elhelyezkedése szinte teljesen egyenletesnek tekinthető, mivel még a legkisebbnek számító településeken is találunk fiókokat (Ibafa: 235, Porrog: 259, Miszla: 317 lakos). Természetesen előfordult, hogy egy-egy településen több takarékszövetkezet is működtetett fiókot. Ez jellemzően csak a városokban fordult elő (kissé igazolva is hipotéziseink egy részét). Pécsen, Kaposváron, Szekszárdon komoly verseny van a fiókok közt, így Pécsen például kilenc takarékszövetkezeti fiók is található. A községek közül egyedüli kivétel Kozármisleny³ volt, ahol két takarékszövetkezet is működtet fiókot.

Hitel-betét mutatók

A vizsgált fiókokban a teljes betétállomány 2006⁴-ban 198 milliárd forint volt. Ez átlagosan 823 millió forintot jelentett fiókonként, takarékonként pedig 7,92 milliárdot. (2006-ra 4, korábban működött takarékszövetkezet megszűnt, illetve integráció keretében összeolvadt más takarékszövetkezettel). A legkisebb betétállomány 2 millió forint volt (egy nagyvárosi fiókban), majd a következő értékek 34, 42 és 42 millió forint voltak. A legnagyobb betétállománnyal két pécsi fiók (10 és 12 milliárd forint) rendelkezett. 6 fiókban viszont nem kezeltek egyáltalán betétet, melyek közül négy működik kistelepülésen, kettő az adott takarékszövetkezet központi (Pécs) fiókja volt.

A hitelállomány 2006-ban (június hónapban) 95,8 milliárd forint volt, ami átlagosan fiókonként 398 millió, takarékszövetkezetenként 3,73 milliárd forintot jelentett. 20 fiókban nem végeznek hitelezési tevékenységet. Ezek közül csak kettő található városban, ugyanakkor az egymillárd feletti hitelállománnyal bíró fiókok (26) mindegyike városban található. Tíz fiókban a hitelállomány kisebb mint 10 millió forint.

A betétek esetében 2001-től 2006-ig 195%-os, míg a hitelek esetében 185%-os volt a növekedés mértéke.

Külön is megvizsgáltuk azoknak a fiókoknak a mutatóit, amelyek olyan településeken működnek, ahol nincs OTP-fiók (így más kereskedelmi banki fiók sem).

Ez esetben azt tapasztaltuk, hogy mind a betét-, mind a hitelállomány növekedett, ugyanakkor ez a növekedés nem volt egyenlő mértékű sem a településkategóriák között, sem a hitelek és betétek tekintetében. A hitelállomány bár minden településkategória esetében jelentősen növekedett, kiugró növekedésről (247,9%) az ötszáz főnél nagyobb, ezer főnél kisebb települések esetében beszélhetünk. A betétállomány változásánál csupán a legkisebb településkategória növekedési üteme tér el kissé negatív irányban a többi településtől.

A betétgyűjtési aktivitás – mint a takarékok tulajdonképpeni fő tevékenysége – jelentős növekedésen ment keresztül, a hitelezésé azonban ezt az ütemet némileg meghaladta. A hitelállomány mértéke így a felét sem éri el a teljes betétállományénak még az itt vizsgált legnagyobb településtípus esetében sem. A többi, kisebb településtípus esetében ez az arány még alacsonyabb.

Meg kell még említeni, hogy a hitelösszegek növekedését nem indexáltuk, így az éves inflációs hatást nem vettük figyelembe.

Települési szinten meghatározóan betétgyűjtő területek összefüggően Szekszárd és Mohács környékén rajzolódnak ki, ezek zömmel olyan települések, ahol nincs más bankfiók. A nagyobb városokban, ahol más banknak is működik fiókjá, inkább az alacsony egy főre jutó betétnagyság jellemző.

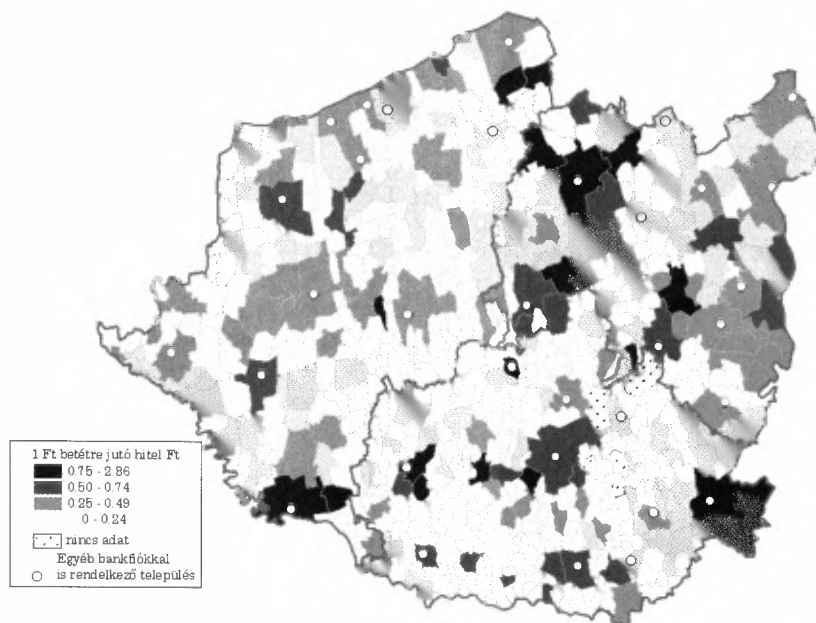
Ugyanakkor várakozásainknak megfelelően épp a nagyvárosok azok, ahol magas az egy főre jutó hitelállomány. Hasonló képet mutat néhány dél-baranyai (egyéb bankfiókkal szintén nem rendelkező) település is, melynek háttérében az állhat, hogy az adott térségben nagyon ritka a fiókhálózat. Viszonylag alacsony a hitelállomány a Balaton partján és a szintén viszonylag fejlett észak-tolnai területeken, ennek oka más fiókok jelenléte lehet.

Hipotézisünk szerint a legfontosabb kérdést az jelentette, hogy a betétek és hitelek aránya mennyiben tér el az adott település fejlettségének függvényében. E célból egy mutatót dolgoztunk ki, amely azt fejezi ki, hogy a betétek mekkora részét helyezik ki hitelként, ez 2006-ban a teljes mintára vetítve 40% volt.

A hitelek és betétek egymáshoz viszonyított aránya alapján a Barcsi, Szigetvári, Szentlőrinci kistérségek tekinthetők leginkább hitelkihelyezőknek, de hasonlóak Baranya és Tolna más kistérségei is, míg a somogyi térségekben a betétgyűjtés a jellemzőbb (2. ábra).

2. ÁBRA

Takarékszövetkezetek betét-/hitelállományának aránya, 2006
(Deposit/Credit Rate of Savings Cooperatives, 2006)

Forrás: Saját szerkesztés.

Az aprófalvas térségekben, így Somogy periferiáin, Baranya nagy részén a települések nem rendelkeznek fiókkal. A társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott településeken inkább betétgyűjtést végeznek a takarékszövetkezetek (ha egyáltalán jelen vannak), mindössze négy tekinthető hitelkihelyezőnek (a hitel/betét arány átlagon felüli), 3 tolnai és egy somogyi.

Tolnában több, a másik két megyében kevesebb az olyan település, amely fejlettebb, és utóbbiak is inkább betétgyűjtést végeznek. A fejlettebb települések közül a hitelkihelyezők szinte mindegyike rendelkezik más bankfiókkal is (3. ábra).

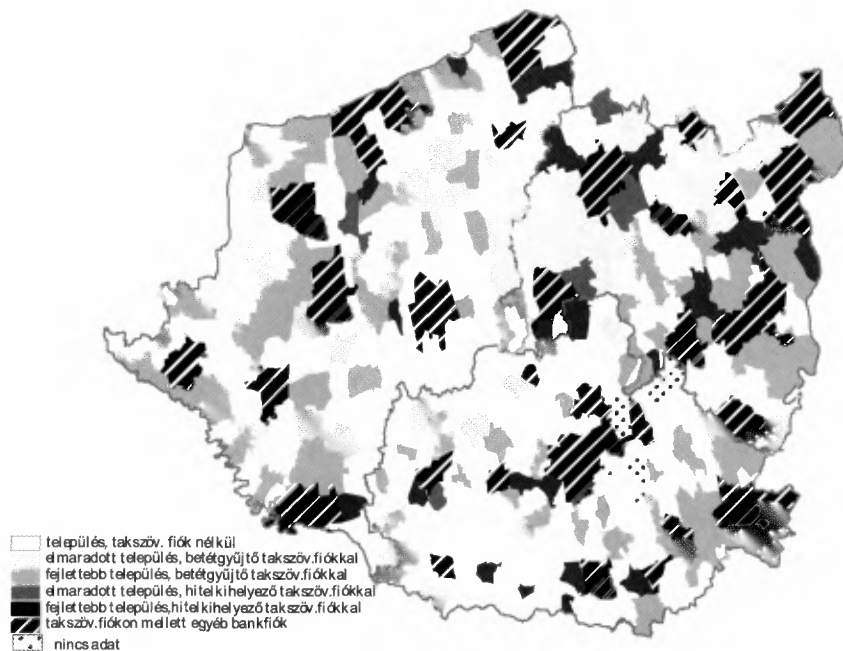
A hitelkihelyezés fejlettséggel való összefüggését vizsgálva megállapítható, hogy megközelítően kétszeres különbség mutatkozik a csak takarékszövetkezeti fiókkal és az egyéb bankfiókkal is rendelkező települések között a hitel/betét arányt tekintve. Ez nem meglepő, mivel elsősorban a nagyobb településeken működik egyéb kereskedelmi bank, utóbbi léte tehát egyben fejlettségi változónak is tekinthető. Ha külön választjuk az OTP-fiókkal is rendelkező és csak takarékszövetkezettel rendelkező településeket, a többi fejlettségi változó már kevésbé differenciál a két csoporton belül. Az OTP-fiókkal is rendelkező településeken belül az iparüzési adó átlagon felüli fajlagos nagysága és a nem elmaradott státusz az, ami jelentősen növeli a hitelkihelyezés arányát. A csak takarékfiókkal rendelkező településeken pedig az

egyéni vállalkozások aránya jelent különbséget a hitelkihelyezés arányában, de itt is csak alig magasabb (0,42), mint a vizsgálatba vont összes település hitel/betéti aránya (0,4) (1. táblázat).

3. ÁBRA

Településtípusok a takarékszövetkezeti ellátottság és a takarékszövetkezetek betét/hitel mutatói alapján, 2006
(Settlements Types by Savings Cooperatives' Network and Deposit/Credit Rate, 2006)

Forrás: Saját szerkesztés.

Az OTP-fiókkal nem rendelkező települések esetében valamelyest nagyobb a kihelyezett hitel aránya az egyéni vállalkozások száma és az iparüzési adó nagysága esetében, valamint az utolsó öt évben épült lakások száma mintegy 5%-kal alacsonyabb hitelezési aktivitást eredményez a kevesebb házat épített településeken.

1. TÁBLÁZAT

*Hitel/betét-arány a fejlettségi változókhoz való viszony szerint
(Deposit/Credit Rate by Development Indicators)*

<i>Fejlettségi változó</i>	<i>OTP-fiókkal rendelkező települések</i>		<i>OTP-fiókkal nem rendelkező települések</i>	
	<i>Megfelel a kritériumnak</i>	<i>Nem felel meg</i>	<i>Megfelel a kritériumnak</i>	<i>Nem felel meg</i>
Társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott település (2006)	0,23	0,50	0,23	0,33
Az országos átlagot legalább 1,75-szörösen meghaladó munkanélküliségtől sújtott település (2006)	0,39	0,50	0,25	0,33
Területfejlesztési szempontból kedvezményezett település (2006)	0,36	0,50	0,25	0,34
Egy főre jutó jövedelem (2005) átlag alatt	0,60	0,54	0,30	0,31
Ezer lakosra jutó regisztrált egyéni vállalkozás (2005) átlag alatt	0,58	0,53	0,26	0,42
Ezer lakosra jutó regisztrált társas vállalkozás (2005) átlag alatt	0,59	0,54	0,29	0,33
Száz lakosra jutó adófizetők száma (2005) átlag alatt	0,56	0,58	0,31	0,34
Egy lakosra jutó iparüzési adó (2004) átlag alatt	0,54	0,82	0,27	0,37
Utolsó öt évben épült lakások aránya (2005) átlag alatt	0,61	0,59	0,34	0,29

Forrás: Saját számítás.

Az adatokból látható, hogy a települések nagysága és fejlettsége (jellemezzük azt bármilyen változóval is) egyértelműen valószínűsíti, hogy a településen működő fiók nagyobb hányadát helyezi ki a helyben gyűjtött betéteknek hitelként (2. táblázat).

Ha a küszöbérték 5 000 fő, azaz azt vizsgáljuk, hogy a takarékokon belül mekkora az átlagos, hitel/betét arány 5 000 fő feletti és alatti településeken működő fiókok esetében, akkor a kisebb településeken gyűjtött betétek átlagosan alig 29%-át helyezik ki helyben hitelként. A nagyobb településeken ez az arány 118%, tehát a gyűjtött betéteket meghaladó mértékben helyeznek ki hitelt. A 18%-nyi többletet tehát a kistelepülések betétesei biztosítják a nagyobb településeken végzett hitelezési tevékenységhez (3. táblázat).

2. TÁBLÁZAT

Hitel/betét arány, településnagyság szerint, 2006
(*Deposit/Credit Rate by Population Size Group, 2006*)

<i>Településnagyság</i>	<i>OTP-fiókkal rendelkező településekkel</i>	<i>OTP-fiók nélkül</i>
0–499 lakos	0,13	0,13
500–999 lakos	0,18	0,18
1 000–1 999 lakos	0,24	0,24
2 000–4 999 lakos	0,43	0,47
5 000–9 999 lakos	0,63	–
10 000–49 999 lakos	0,64	–
50 000–99 999 lakos	0,43	–
100 000 és a feletti lakosságszám	0,49	–
Budapest	2,86	–

Forrás: Saját számítás.

3. TÁBLÁZAT

Hitel/betét arányok takarékokon belül, 2006
(*Deposit/Credit Rate by Population, 2006*)

<i>Településméret szerinti osztályozás</i>	<i>Alatta</i>	<i>Felette</i>
Küszöbérték: 5 000 fő lakos	0,296	1,182
Küszöbérték: 15 000 fő lakos	0,384	1,101

Forrás: Saját számítás.

Ha a küszöbérték 15 000 fő, akkor a nagyobb települések hitel/betét aránya csökken valamelyest, de még így is mintegy 10%-nyi „hitel-többlet” mutatható ki. Azaz kimutatható, hogy a nagyobb (és fejlettebb) települések a gyűjtött betéteiknél (átlagosan) magasabb összeget helyeznek ki hitelként helyben.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy az arány folyamatosan nő, egészen addig, amíg a takarékszövetkezet teljes rendelkezésre álló szabad forrása (gyűjtött betétek) teljes egésze hitelként kerül kihelyezésre, hanem megáll egy 10%-os többletnél. De mi lehet az oka annak, hogy a küszöbérték növelésével ez az érték csökken, nem pedig nő – ahogy a feltételezésünk alapján várhatnánk? Ennek a piaci verseny (kereskedelmi bankok a nagyobb településeken) és a takarékszövetkezetek kereskedelmi bankokhoz képest óvatosabb hitelpolitikája is lehet az oka.

A nem saját hitelezési tevékenységre szánt forrásait a takarékszövetkezetek a takarékszövetkezeti integráción keresztül felkínálják a Takarékbanknak, de ha jobb befektetési lehetőséget találnak, önállóan is elhelyezhetik szabad forrásait a pénzpiacon. A szabad forrás nagyságának és az integráció szorosságának köszönhe-

tően a Takarékbank ma Magyarországon a legnagyobb vásárlója az állami értékpapíroknak. Ez a fajta forrásfelhasználás bár nem illeszkedik bele teljes egészében abba a tendenciába, miszerint a fejletlen településről a fejlettebbre tart a tőke, mégis igaz, hogy – az állami költségvetésen keresztül – nem feltétlenül és kizárólag a leszakadó települések fejlesztésére fordítódik.

Betétállománytól a fejlesztési hitelekig

A Dél-dunántúli régió takarékszövetkezetei 2006-ban mintegy 198 milliárd forintnyi betétállományt és 96 milliárdnyi hitelállományt kezeltek. Mint korábban már láttuk, ez azt jelenti, hogy a betétek kevesebb mint fele szolgálja a takarékok saját hitelezési tevékenységének alapjaként. A másik részről csak annyit tudunk, hogy nem helyben kihelyezett hitelek fedezetét jelenti. De miért okoz az problémát, ha a takarékok a betéteseik pénzét magasabb és biztonságosabb hozamú befektetésekben helyezik el, nem pedig a kockázatos (vagy annak ítélt) helyi hitelezést finanszírozzák? Hogyan lehetne azt elvárni, hogy az egyes takarékok maguk fejlesszenek hiteltermékeket és találjanak meg hozzá olyan hanyatló gazdaságú településeken biztos (fejlesztési célú) projekteket és ügyfeleket, ahová maguk a fejlesztési célú hitelek is csak korlátozott mértékben jutnak el (*Az I. Nemzeti...* 2006)? Nem az lenne-e éppenséggel a kockázatosabb és kárhóztatandóbb hitelpolitika, ha a hátrányos helyzetű települések betéteseinek pénzét a megkérdőjelezhetőbb hozamú helyi projektek finanszírozására fordítanák?

A kérdésekre nem könnyű választ adni, mint ahogy nem könnyű annak a fejlesztéspolitikai dilemmának a feloldása sem, hogy a területfejlesztési forrásokat vajon az elmaradott térségek felzárkóztatására vagy a már fejlettebb gazdaságú régiók versenyképességének növelésére kellene-e fordítani?

A tanulmányunk tárgyát képező ellentmondás, a betétek kiáramlása a hátrányos helyzetű településekről a fejlettebbek irányába is hasonló jellemzőket mutat: Ha a betétállomány helyben marad, akkor (jelen állapotban) nem lehetséges vagy nincs rá takarékszövetkezeti hajlandóság, hogy helyben váljon fejlesztési forrássá. Ha viszont a banki gyakorlatban elfogadható hiteltermékek finanszírozására kívánnák felhasználni – akár fejlesztésekhez –, akkor az ügyleteket, projekteket nem helyben kell keresni, hanem jobb adottságú településeken.

Az ellentmondás feloldására csak úgy kerülhet sor, ha megvizsgáljuk, mi az oka, hogy nem lehetséges a hátrányos helyzetű településeken a betétállomány kihelyezése. Itt rögtön markáns különbséget kell tennünk a fogyasztási és fejlesztési hitelek között.

A fogyasztási célú hitel nemhogy a hátrányos helyzetű települések lakosságának fejlődéséhez nem járul hozzá, hanem épp ellenkezőleg: tovább szítja a bevételekkel arányban nem álló túlfogyasztást. Ez, mivel nem termelő beruházásokról van szó, többszörösen ront az egyébként is rossz gazdasági helyzetű települések pozícióján, a fogyasztás „haszna” végül ugyanígy a településen kívül realizálódik. A keres-

kedelmi bankok fogyasztási hiteltermékeik fedezeteként vagy jövedelmet, vagy rendezett és terhelhető vagyoni háttérrel követelnek meg, ami az elmaradott településeken, nehezebben biztosítható a potenciális ügyfélkör esetében⁵. Ez a „piac” azonban lassacskán kezd összeszűkülni, a banki oldalon a kereskedelmi bankok kivonulása (átadva a terepet az obskúrus pénzügyi vállalkozások és uzsorások számára), másrészt – ügyfél oldalon – a korábbi nevén BAR-lista, jelenleg Bankközi Információs Rendszer működése miatt. A rosszhiszemű ügyfelek „karrierjének” végét a kereskedelmi bankok esetében az erre a listára történő felkerülés jelenti⁶.

Fejlesztési célú hitelnek a vállalkozásfejlesztéssel kapcsolatos termékeket tekintettük, valamint az egyes fejlesztési projektek végrehajtásához nyújtott folyószámlahiteleket. (Ez utóbbiak elválasztása az önkormányzati hitelkonstrukciótól azonban majdnem lehetetlen, ehhez fiókszintű, egyenkénti adatgyűjtésre volna szükség, ami egy későbbi kutatás tárgyát képezhetné.)

Mindezeknek megfelelően három hitel-kategóriát alkalmaztunk: fogyasztási-, fejlesztési- és lakhatási célú hitelkonstrukciók. A hitelek összetételére vonatkozóan csak a baranyai takarékokra vonatkozóan rendelkezünk információkkal, így az elemzésnek ez a része nem a teljes Dél-dunántúli régióra, hanem csak Baranya megyére vonatkozik. 74 településről kaptunk adatokat, ugyanakkor 4 településen semmiféle hitelezési tevékenység nem volt a vizsgált időszakban, így az elemzésben 70 település (85 fiókjának) adatai szerepelnek.

4. TÁBLÁZAT

*A hitelek megoszlása a három fő kategória szerint, 2006. június
(Types of Credit, Jun. 2006)*

<i>Hitelkategoría</i>	<i>Kihelyezett összeg (millió forint)</i>	<i>A hiteltípus aránya a teljes hitelállományon belül</i>
Fogyasztási	8 027,4	14,1%
Fejlesztési	32 164,0	56,6%
Lakhatási	16 639,5	29,3%

Forrás: Saját számítás.

Ha az egyes hitelkategoróriák egymáshoz való arányát vesszük figyelembe, fejlesztési szempontból kifejezetten kedvező képet kapunk: a teljes hitelállomány több mint fele fejlesztési célú tevékenységet, projektet finanszíroz⁷, míg a fogyasztási célú hitelezés mindössze 14,1% (4. táblázat).

Ha azonban az adatokat bontjuk a települések fejlettsége szerint, a következő értékeket kapjuk (5. táblázat).

A fogyasztási hitelek aránya mind az elmaradott, mind a magas munkanélküliségű települések csoportjában jóval magasabb mint az átlagos 14%, míg a fejlesztési célú hitelek aránya csökken. Azaz a fejletlen településeket a betétek nem helyben történő kihelyezése, a hitelezési tevékenység passzivitása, hanem a hitelezésen belül a fogyasztási célú hitelezés irányába való elmozdulás is sújtja.

A lakhatási célú hiteltermékek esetében ilyen drasztikus változást nem, csak valamelyes csökkenést figyelhetünk meg a magas munkanélküliséggel küszködő települések fiókjainál.

5. TÁBLÁZAT

A hitelek megoszlása a három fő kategória, illetve a fejlettségi változókhoz való viszony szerint, 2006. június

(Types of Credit by Development Indicators, Jun. 2006)

<i>Hitelkategória</i>	<i>Kihelyezett összeg (millió forint)</i>	<i>A hiteltípus aránya a teljes hitelállományon belül</i>
<i>Társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések (12 település)</i>		
Fogyasztási	183,4	67,0%
Fejlesztési	5,9	2,2%
Lakhatási	84,6	30,9%
<i>Az országos átlagot legalább 1,75-szörösen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések (25)</i>		
Fogyasztási	992,3	43,8%
Fejlesztési	769,8	34,0%
Lakhatási	501,5	22,2 %

Forrás: Saját számítás.

Megvizsgáltuk az OTP-fiókok jelenlétének hatását a hitelezési tevékenységre (bár az OTP-fiókok jelenlétét vizsgáltuk, de természetesen számolhatunk más kereskedelmi fiókok jelenlétével is, illetve azzal, hogy az OTP-fiókok a népesebb, fejlettebb településekhez kötődnek). A háromféle hitelkategória nagyjából kiegyenlítetten szerepel egymás mellett (6. táblázat). Ennek magyarázata lehet a fogyasztási hitelek terén tapasztalható nagyobb verseny, valamint az, hogy ezek jobbra nagyobb, fejlettebb települések – több fejlesztési hitelnek alapot biztosító, megalapozott projekt-ötlettel.

6. TÁBLÁZAT

A hitelek megoszlása a három fő kategória szerint az OTP-fiókkal rendelkező településeken, 2006. június

*(Types of Credit in the Settlements with Branch of OTP Bank
[National Savings Bank], Jun. 2006)*

<i>Hitelkategória</i>	<i>Kihelyezett összeg (millió forint)</i>	<i>A hiteltípus aránya a teljes hitelállományon belül</i>
<i>OTP-fiókkal rendelkező települések (70 település, 85 fiók)</i>		
Fogyasztási	2 215,1	33,8%
Fejlesztési	2 250,9	34,4%
Lakhatási	2 078,3	33,8%

Forrás: Saját számítás.

Elmondható tehát, hogy minél fejletlenebb egy település, annál valószínűbb, hogy a helyben gyűjtött betétekből mind kisebb arány fordítódik – amúgy meglehetősen indokolt – fejlesztési célú hitelekre, így projektekre. Mi lehet az oka, hogy ilyen kevés fejlesztési célú hitelt helyeznek ki ezeken a fejletlen településeken? A korábban már említett konzervatív hitelpolitika csak az egyik ok. A másik – és ennél sokkal valószínűbbnek tűnő – ok, hogy nincs elegendő hitelkérelem, ami mögött persze további okokat kereshetünk: Vagy valóban nem léteznek olyan fejlesztési célú elképzelések, amelyekhez hitelek kellenének, vagy ismerve vagy feltételezve a rigorózus hitelbírálati rendszert és a várható elutasítást – eleve nem is fordulnak a helyi takarékokhoz hitelért.

Az Európai Unió támogatási rendszere épp a területi, regionális egyenlőtlenségek felszámolására jött létre. Minél elmaradottabb egy térség, annál nagyobb valószínűséggel kellene eljutnia a fejlesztési forrásoknak ezekre a helyekre, hogy ez az I. Nemzeti Fejlesztési Terv esetében nem valósult meg tökéletesen, nem kérdéses (*Az I. Nemzeti...* 2006, 27). A takarékszövetkezetek, bár ideális társnak tűnnének ebben a fejlesztési tevékenységben, kockázatvállalási kedvük, készségük, támogatásosztási rendszerekkel kapcsolatos tapasztalatlanságuk és centralizált működésük visszatartja őket attól, hogy részt vegyenek ezekben a projektekben (természetesen itt is vannak kivételek). Az is igaz azonban, hogy ezeken a településeken nem is igen találni olyan elképzeléseket, amelyek jelen formájukban életképesek volnának a túlbürokratizált támogatási rendszerben történő boldogulásra.

Mégis érdemes volna megfontolni a helyi források helyi fejlesztésre történő felhasználását. Ennek előfeltétele, hogy legyen mit fejleszteni és legyenek, akik ezt a fejlesztési tevékenységet magukra vállalják, illetve mindez egy olyan fejlesztési stratégiába illeszkedjen, amely a leszakadás strukturális okainak felszámolását is célozza (*Laki* 2007). Ezt a II. Nemzeti Fejlesztési Terv esetében több támogató programmal kívánják elősegíteni: tanácsadás, mentorálás, indikatív forráselosztás, helyi aktorok intenzívebb bevonása, global grant támogatási mechanizmus. Ha ezek a kezdeményezések sikeresnek is bizonyulnának, a források (tőke) kiáramlásának folyamata még nem fog nagymértékben lelassulni, és nem áll helyben rendelkezésre flexibilis és a helyi fejlesztések sikerében érdekelt pénzügyi háttér. Ha a leszakadó kistérségek esetében a helyben gyűjtött betétek kezelésére megtervezésre kerülne egy olyan – államilag valamilyen módon garantált – alap, amely kifejezetten helyi fejlesztési projektek finanszírozásával foglalkozna, lehetővé válna a betétek helyben történő felhasználásával a tőkekiáramlás megakadályozása (lassítása), további fejlesztési források bevonása és egy átláthatóbb finanszírozási rendszer kialakítása. Ugyanis a kamattámogatás (például EQUAL és HEFOP programok) ismét csak a helyi résztvevők számára jelentenek bevételt, hiszen az végső soron a helyi betétek számára jelentene bevétel-növekedést. (Ellentétben a jelenlegi, kereskedelmi bankoknak kedvező rendszerrel.)

A „kistérségi befektetési alapok” kamattámogatást és a működés biztonságát jelentő, de a hitelkihelyezést nem felelőtlenül tevő állami hitelgaranciát kaphatnának.

Ehhez nemcsak egy transzparens és prudens hitelpolitikát kellene kidolgozni az „Alap” részéről, amely számol a korábbi támogatásfelhasználás tapasztalataival is, hanem a kistérségi aktorok tényleges bevonásával valóban fejlesztő hatású, számonkérhető és reális indikátorokat tartalmazó helyi fejlesztési koncepciókat és projekteket is.

Összefoglalás

Tanulmányunkban egy, a fenntartható fejlődés kérdéséhez kapcsolódó jelenség, a fejletlen településeket jellemző tökekiáramlás kérdését elemeztük a dél-dunántúli takarékszövetkezeti hálózat 2001–2006 közötti működésén keresztül. Azt vizsgáltuk, hogy a helyi betétgyűjtés és hitelezési tevékenység eltér-e a vizsgált települések fejlettségének függvényében. A változó értékének alakulása követi a települések fejlettségét jellemző mutatók (munkanélküliség, jövedelem, vállalkozások száma) változását.

Bemutattuk, hogy feltételezéseink megállják helyüket, amikor azt állítjuk, nem igaz, hogy a fejletlen településeken ne volna – még ha korlátozott mértékben is – megtakarítási képesség, ugyanakkor az itt képződő megtakarítások (betétek) a takarékszövetkezeti hálózaton keresztül más – többnyire fejlettebb – települések fejlesztéseit finanszíroznak, vagy a takarékszövetkezeti integráción keresztül passzív, állampapírokba történő befektetés háttérét jelentik.

A betétek és hitelek egymáshoz képesti aránya mellett (kisebb, csak a baranyai fiókokra vonatkozó adatbázison vizsgálva) eltérést tapasztaltunk a hitelek belső megoszlását tekintve is. Amíg a fejletlenebb településeken a fogyasztási hitelek aránya magasabb a teljes hitelezési tevékenységen belül a fejlesztési jellegű hitelekhez (vállalkozói, agrár, önkormányzati) képest, addig a fejlettebb településeken pont fordított a helyzet: a hitelezési tevékenység a fogyasztási hitelekről a fejlesztési célúak irányába tolódik el. E mögött nemcsak a takarékszövetkezetek konzervatív hitelpolitikája áll, hanem a helyi fejlesztési ötletek és megvalósítók hiánya is.

Jóllehet, nemzetgazdasági szempontból nem jelentős a fejletlen településeken betétként felhalmozódó összeg nagysága, egy ösztönző és körültekintően kialakított kistérségi alap (finanszírozási mechanizmus) jó lehetőséget teremthetne a takarékoknak a betétek fejlesztési célú, helyben és garantált módon történő kihelyezésére; a leszakadó települések további gazdasági leszakadásának megállítására vagy lelassítására (fejlesztési projektek elindítására), és a támogatásosztó mechanizmus is bővíthet a saját erő vagy a projektek likviditási problémáinak kezelésére hivatott újabb forrással.

Jegyzetek

¹ <http://www.takarekszovetkezetek.hu/> – a takarékszövetkezeti hálózat hivatalos honlapja.

² Az adatokért köszönettel tartozunk dr. Kiss Györgynek, a Takarékszövetkezetek Baranya Megyei Szövetsége elnökének.

³ Kozármisleny 2007-ben, az adatgyűjtési periódus végén lett csak város.

- ⁴ Az adatok minden év decemberére vonatkoznak, kivéve a 2006-os évet, amikor június vége az adatgyűjtés időpontja.
- ⁵ Tisztában vagyunk azzal, hogy ezt a jelenséget tendenciaszerűnek és nem törvényszerűnek kell tekintenünk, mivel – saját munkánk során tapasztaltuk ennek súlyát – még a legkevésbé rendezett körülmények között élők is hozzá tudnak férni fogyasztási hitelekhez (hamis munkáltatói igazolások, más névre felvett hitelek, érvényesíthetetlen ingatlan-jelzálog stb.), ezekben az esetekben azonban a kereskedelmi bankok épp azokat a hiteleket bukják be, amelyekhez a háttérrel épp a jobb adottságú fiókokban gyűjtött betétek jelentik – azaz épp ellenkező irányú folyamatról beszélhetünk, mint a tanulmányunk tárgyát képező problémakör.
- ⁶ A tanulmány egyik szerzője többéves gyakorlatot szerzett az ún. csoportos hitel magyarországi bevezetésével kapcsolatban. E terméket főként a leghátrányosabb településeken kívántuk bevezetni. Több esetben előfordult, hogy a hiteligénylők (csoportok) zöme – rokoni kapcsolataikkal egyetemben – már fenn volt ezen a listán, így eleve nem is tárgyalhattunk vele a hitelről.
- ⁷ Itt ismét fel kell hívni a figyelmet arra, hogy nem tudtuk elkülöníteni az egyes önkormányzati folyószámla hitelek esetében a működési és a fejlesztési célú hiteleket, így az adatok tartalmaznak nem kifejezetten fejlesztési célú hiteleket is.

Irodalom

- Az I. Nemzeti Fejlesztési Terv forráselosztási mechanizmusai. (2006) Kutatási összefoglaló. HBH Hungaricum Kft. <http://www.fejlesztospolitika.gov.hu/engine.aspx?page=dokumentumtar>, Letöltés időpontja: 2007.08.28.
- Erdei F. (1976) Agrárgazdasági tanulmányok 1–3. – Fekete F. (szerk.) *A magyar tanyák*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 271. o.
- Hajnal I. (1942) Az osztálytársadalom. – Domanovszky S. (szerk.) *Magyar művelődéstörténet, V. Az új Magyarország*. Babits Kiadó, Szekszárd. (Reprint 1993) 163–200. o.
- Harcza I.–Kovács I.–Szelényi I. (1994) A posztszocialista átalakulási válság a mezőgazdaságban és a falusi társadalomban. – *Szociológiai Szemle*. 3. 15–43. o.
- Juhász P. (1986) Mai képünk a parasztságról és a falusi társadalom néhány jellegzetességéről I. – *Medvetánc*. 4. 5–19. o.
- Juhász P. (1987) Mai képünk a parasztságról és a falusi társadalom néhány jellegzetességéről II. – *Medvetánc*. 1. 5–17. o.
- Ladányi J. (szerk.) (2005) *Szociális és etnikai konfliktusok. Tanulmányok a piaccgazdasági átmenet időszakából (1987–2005)*. Új mandátum, Budapest.
- Nemes Nagy J. (1997) Régiók, regionalizmus. – *Educatio*. 3. 407–423. o.
- Polányi K. (1976) *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Gondolat, Budapest.
- Laki L. (2007) A „krízishelyzetű” kistérségek. – *A falu*. Tavasz. 13–24. o.